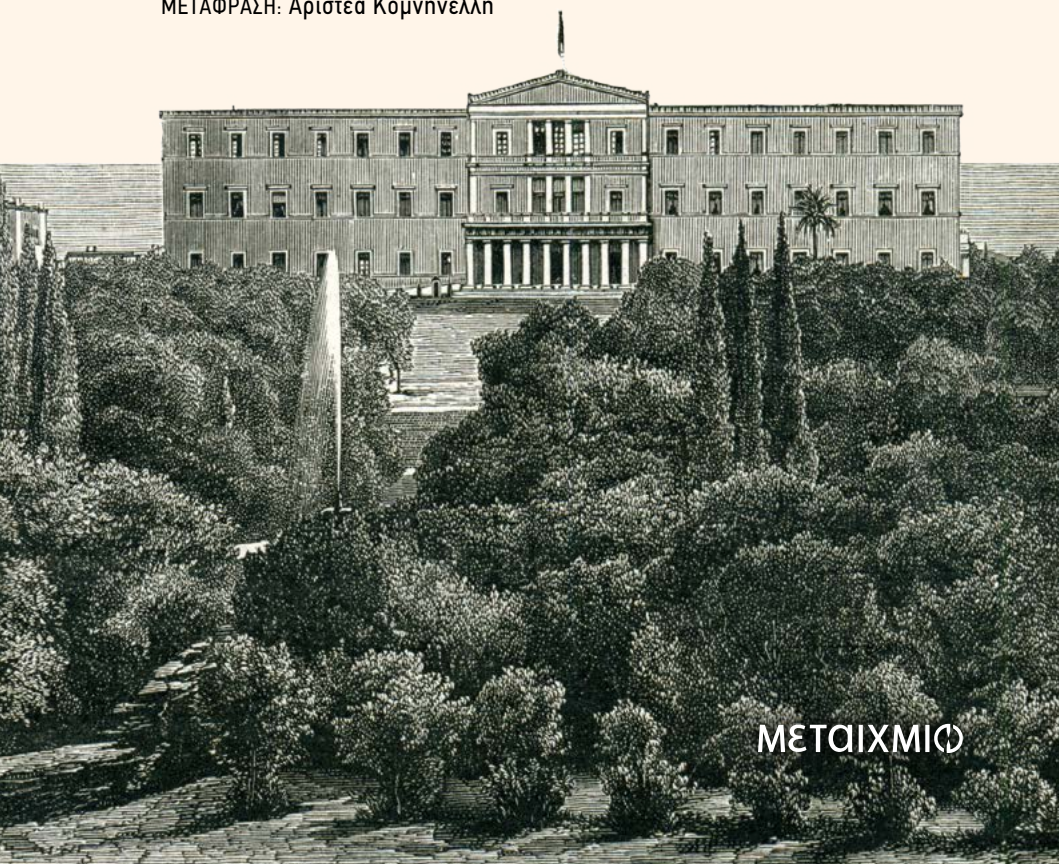

ΓΚΑΣΤΟΝ ΝΤΕΣΑΝ

Η Ελλάδα του Χαρίλαου Τρικούπη

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: Νίκος Κ. Αλιβιζάτος
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Αριστέα Κομνηνέλλη

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η άφιξη στην Αθήνα. – Ο σταθμός Πελοποννήσου και το λιμάνι του Πειραιά. – Η Ακρόπολη την άνοιξη. – Η νέα Αθήνα. Αθηνναϊκές διασκεδάσεις. – Η αγορά.

Το βασίλειο της Ελλάδας αποτελείται από μία μικρή πόλη και από έναν μεγάλο αριθμό χωριών. Αλλά η μικρή αυτή πόλη διαθέτει έναν θησαυρό για τον οποίο πολλοί θα έδιναν όλα τα οικοδομήματα των πρωτευουσών της Δύσης: την Ακρόπολη. Και τα χωριά αυτά κατοικούνται από μια φυλή επινοητική και υπομονητική, που άντεξε, χάρη στην επιμονή της, τις πιο μεγάλες φουρτούνες, μια φυλή που βγήκε από ένα ναυάγιο κάμποσων αιώνων με ακόμα περισσότερη ζωντάνια, που ακόμα πονάει για τα σκληρά χρόνια της σκλαβιάς και της δυστυχίας, αλλά διαθέτει τις δύο ικανότητες με τις οποίες τα κακότυχα έθνη καταφέρνουν να νικήσουν την κακή την τύχη: το χάρισμα να διατηρούν τη μνήμη τους ό,τι κι αν γίνει, και την ικανότητα να ελπίζουν όπως και να 'χει.

Δεν πρέπει να κρίνουμε αυτόν τον λαό μόνο επιφανειακά. Υπάρχει ο κίνδυνος να διατυπώσουμε από εκείνες τις μεροληπτικές και οργισμένες εκτιμήσεις, συνήθειο των βιαστικών ταξιδιωτών που βλέπουν την Αττική κατά το διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ της άφιξης και της αναχώρησης του πλοίου. Κάθε φορά που το Ανατολικό Ζήτημα περιπλέκεται, που ο ελληνικός στρατός κάνει πως κατευθύνεται προς τα σύνορα της Μακεδονίας, που οι

χριστιανοί της Κρήτης προσπαθούν να προκαλέσουν τη συμπόνια των Μεγάλων Δυνάμεων για τη μοίρα τους, βρίσκεται συστηματικά κάποιος τουρίστας για να απευθύνει στις εφημερίδες της Δύσης μια πολιτική πραγματεία με γενικές θεωρήσεις και βαρύνουσες διατυπώσεις, αλλά εκφράζει, πρωτίτως, με κάποιο μίσος για έναν κακότεροπο τελώνη, μεγάλη κακεντρέχεια για έναν πανούργο ξενοδόχο, μια οργή που δεν μπορεί να κρυφτεί για τους πονηρούς αμαξάδες στους οποίους αναγκάζεται κανείς να προστρέξει αν θέλει να πάρει το μεσημεριανό του στο ιερό άλσος του Κολωνού ή το βραδινό του στα μάρμαρα της Ελευσίνας. Θα πρέπει όμως να συγχωρήσουμε αυτού του είδους τη σαρκαστική φιλολογία για όλες τις ανοησίες που γέννησε· και ο λόγος είναι ότι σε αυτήν χρωστάμε έναν αριστούργημα: τη *Σύγχρονη Ελλάδα* του Εντμόν Αμπού.¹

Από όλους τους φλύαρους και συμπαθείς λαούς, ο ελληνικός είναι εκείνος που δυσκολότερα αποκαλύπτεται στον ξένο που περνάει από τον τόπο του. Μπορεί να μένεις στην Αθήνα, να τρέχεις από σαλόνι σε σαλόνι, να κουβεντιάζεις με πλούσιους τραπεζίτες που νιώθουν περήφανοι που μιλούν καλά τη γλώσσα μας και αντιγράφουν το καλό μας γούστο, αλλά να μην καταλαβαίνεις τίποτα από τα ελληνικά πράγματα. Αυτό συμβαίνει με πολλούς διπλωμάτες, που η αναζήτησή τους δεν προχωράει πέρα από τα σπίτια όπου γίνονται χοροί, ενώ, πάλι, ορισμένοι Γά-

---

1 Εντμόν Αμπού, *Η Ελλάδα του Όθωνα*, μτφρ. Αριστέα Κομνηνέλλη, πρόλογος Τάκης Θεοδωρόπουλος, Μεταίχιμο, Αθήνα 2018. Ο Ντεσάν ακολούθησε σε μεγάλο βαθμό τη θεματική και τη δομή του έργου του Εντμόν Αμπού, επίσης υποτρόφου της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής, που έζησε στη Ελλάδα κατά το 1852-1853 και κατέγραψε τις εντυπώσεις του στο παραπάνω έργο.

λοι έχουν τη συνήθεια να βλέπουν την παραμονή τους εκεί σαν εξορία και κοπιάζουν για να φτιάξουν, στους πρόποδες της Ακρόπολης, μια μικρή Μονμάρτη.

Ο Σατωβριάνδος στο θαυμάσιο *Οδοιπορικό από το Παρίσι στην Ιερουσαλήμ*² ισχυρίζεται ότι ο πιο όμορφος δρόμος από τον οποίο μπορούμε να φτάσουμε στην Αθήνα είναι εκείνος που πήρε ο ίδιος, και πως την πόλη του Κέκροπα πρέπει πρώτα να τη δεις από τα υψώματα του Δαφνίου, στον δρόμο προς την Ελευσίνα. Οι ταξιδιώτες δεν ακολουθούν πια σχεδόν ποτέ εκείνη τη διαδρομή που είχε κάνει ο διάσημος συγγραφέας λόγω της τρέλας του και του καπρίτσιου του. Σήμερα, εκείνοι που φοβούνται τη ναυτία που προκαλεί η θάλασσα, βγάζουν το εισιτήριό τους στο Παρίσι, στον σταθμό της Λιόν, διασχίζουν γρήγορα την Ιταλία χάρη στην ατμάμαξα, επιβιβάζονται στο Μπρίντιζι σε ένα πλοίο της εταιρείας Λόιντ, πιάνουν Κέρκυρα, μεταφέρονται με τα μπαούλα τους σε ένα ελληνικό πλοίο, που, με τίμημα τις έντονες μυρωδιές της άλμης και του λαδιού, τους εξασφαλίζει ένα σύντομο ταξίδι, ενώ παράλληλα βλέπουν τα καινούρια σπίτια της Πάτρας, θαυμάζουν τον κόλπο της Ναυπάκτου, σταματούν στην Κόρινθο, όπου αναπόφευκτα θα τους καταρακώσει το τελωνείο και θα τους παρηγορήσει ο μπουφές, τρέχουν με τον σιδηρόδρομο σε μια λωρίδα γης, ανάμεσα στη θάλασσα και τις απόκρημνες πλαγιές, χαιρετούν, μέσα

---

2 *Οδοιπορικό από το Παρίσι στην Ιερουσαλήμ* είναι το εκτενές έργο του Σατωβριάνδου (1768-1848) όπου καταγράφει το ταξίδι του στην Ελλάδα, τη Μικρά Ασία, την Κωνσταντινούπολη, την Ιερουσαλήμ και τη Βόρεια Αφρική κατά το 1806-1807. Το απόσπασμα του *Οδοιπορικού* που αφορά την Ελλάδα εκδόθηκε το 2019 από τις εκδόσεις Μεταίχμιο: Σατωβριάνδος, *Οδοιπορικό του 1806*, μτφρ.-επίμετρο Αριστέα Κομνηνέλλη, πρόλογος Τάκης Θεοδωρόπουλος. Βλ. το σχετικό απόσπασμα για τη διαδρομή προς την Αθήνα στη σ. 130-131.

από το βαγόνι τους, τα ξακουστά Μέγαρα και την Ελευσίνα, ενώ ο οδηγός της αμαξοστοιχίας φωνάζει τα ονόματά τους με όλη του τη δύναμη, βλέπουν τα βουνά που όσο πάνε είναι όλο και πιο γυμνά, τις πεδιάδες που γίνονται όλο και πιο άγονες, ακούν, τέλος, σαν σε χρυσό όνειρο αυτή την κραυγή του θριάμβου: Αθήναι! Αθήναι! Και κατεβαίνουν μέσα σε ένα ανακάτεμα από ανθρώπους που φιλιούνται, αποσκευές που γκρεμίζονται, υπαλλήλους που μαλώνουν, πάνω στην αποβάθρα του σταθμού Πελοποννήσου, ένα άσχημο κατασκεύασμα μέσα σε μια χέρσα πεδιάδα. Όταν ο ταξιδιώτης ορμάει έξω από τον σταθμό, όλο χαρά και συγκίνηση που πατάει επιτέλους το ευλογημένο χώμα, ξαφνιάζεται στην αρχή που βρίσκεται σε μια έρημο. Δεν βλέπει γύρω του παρά μόνο μίζερές ξύλινες παράγκες, όπου κακοντυμένοι άνθρωποι πίνουν και φλυαρούν. Εδώ είναι λοιπόν η Αθήνα που τόσο ονειρευτήκαν; Μπορεί να είναι η πόλη του Περικλή αυτός ο σταθμός, ο χαμένος σε μια πλατιά πεδιάδα σαν καταυλισμός των Γιάνκηδων ανάμεσα στις φυλές των Παονί; Πρέπει, πράγματι, να το πάρεις απόφαση ότι θα διανύσεις μεγάλη απόσταση μέχρι να βρεθείς στους δρόμους της πόλης και να δεις πολιτισμένα όντα. Όταν οι Αθηναίοι έδωσαν την άδεια στους Βέλγους και στους Άγγλους να κατασκευάσουν τις δύο γραμμές που πηγαίνουν από την Αθήνα στον Πειραιά και από την Αθήνα στις κωμοπόλεις της Πελοποννήσου, απαίτησαν οι δύο σταθμοί να χτιστούν όσο γίνεται πιο μακριά από την πόλη· και καθώς οι κατασκευαστές αντέτασσαν στα λόγια αυτά τις δυσκολίες της απόστασης, την κούραση των ταξιδιωτών, εκείνοι απάντησαν ότι οι λόγοι αυτοί δεν ήταν σημαντικοί, ότι δεν έπρεπε να προβληματίζονται που οι δύο αυτοί σταθμοί ήταν απομακρυσμένοι και ότι με τη βοήθεια της Παλλάδας η πόλη των Αθηνών, με τη γρήγορη ανάπτυξή της, θα μπορούσε να τους φτάσει.

Οι Αθηναίοι ελπίζουν πως μια μέρα θα φτάσουν στον Πειραιά, πράγμα που σημαίνει πως θα δημιουργηθεί μια πόλη μήκους δώδεκα χιλιομέτρων, γεγονός που θα αφαιρούσε από τους ταξιδιώτες τη χαρά να περνούν, κατά διαστήματα, δίπλα από τα λίγα απομεινάρια του τείχους του Θεμιστοκλή. Ο ερχομός από τον Πειραιά ταιριάζει περισσότερο με τις αρχαίες παραδόσεις, σε σχέση με την άλλη διαδρομή, και γεννάει ένα σωρό εξαισιες ονειροπολήσεις. Ακόμη κι αν λες μέσα σου ότι βρίσκεσαι πάνω στην πρύμνη ενός πλοίου που μουγκρίζει και χτυπιέται βαριά στα κύματα δίχως καμιά χάρη, σκέφτεσαι τις τριήρεις τις φωτισμένες και ανθοστολισμένες που σιγοψιθύριζαν τα τραγούδια των νικητών αθλητών.

Πρέπει, αν θέλει κανείς να δει την Αττική σε όλο της το κάλλος, και με τη χάρη της δροσιάς της, να μπει στο λιμάνι του Πειραιά μια ανοιξιάτικη μέρα, τη στιγμή που οι πρώιμες καλοκαιρίες του Μαρτίου στολίζουν με μια πρασινάδα ελαφριά που βγήκε πριν την ώρα της τους ξερούς και αμμώδεις λόφους. Όταν ο Γιώργης, ο βαρκάρης της Γαλλικής Σχολής, που με περίμενε κάτω από τη σκάλα του πλοίου Σιντ, πλεύρισε στην αποβάθρα από γκριζωπό πωρόλιθο, κοντά στο τελωνείο, παραπάτησα σε ένα σκαλί και, δίχως να το θέλω, ίσως χάρη σε μια μυστηριώδη παρεμβολή των θεών, έκανα την είσοδό μου στην πατρίδα του Φειδία γονατιστός: πίστευα έκτοτε ότι υπήρχε ένας καλός οiwνός στην τύχη εκείνη που με έκανε να γονατίσω έτσι, χωρίς να το θέλω, κατά τα πρώτα μου βήματα στον γλυκό τόπο όπου άνθησε η εφηβεία του κόσμου και όπου έμελλε να αναβλύσει η πηγή κάθε χαράς, κάθε γνώσης και κάθε κάλλους.

Η νοερή προσευχή, που απύθυνα στον Ξένιο Δία, προστάτη των ταξιδιωτών, διακόπηκε εκείνη τη στιγμή από την άφιξη των

τελώνων με τα πράσινα χιτώνια, ανθρώπων άδικων. Η αλήθεια με υποχρεώνει, κι ας μου στοιχίζει, να σας διηγηθώ τα μπλεξιματά μου με αυτούς τους βαρβάρους που το όνομα Έλληνες δεν τους αξίζει και που άνετα θα τους συνέκρινα με τους Σκύθες τζότες που εκτελούσαν, την εποχή της αθηναϊκής δημοκρατίας, τα ταπεινά καθήκοντα της αστυνομίας, τα οποία ένας άντρας από καλή γενιά δεν μπορούσε ποτέ να αναλάβει.

Στα περισσότερα πολιτισμένα έθνη, το τελωνείο είναι πληκτικό. Στον Πειραιά και στην Κόρινθο, είναι πονηρό, γκροτέσκο, κωμικό, αρπακτικό, μένει ατάραχο και αναιδές, καταχράται με άνεση, ενώ, από όλους τους πρωθυπουργούς που πέρασαν από την κυβέρνηση, μόνο ο κύριος Τρικούπης είχε το θάρρος να θυμώσει με όλα αυτά και να στείλει στη φυλακή μερικούς υπαλλήλους ένοχους για ένα σωρό ανήκουστες ιστορίες. Σε ορισμένες χώρες, παραφυλούν τον ταξιδιώτη, στο πέρασμά του, ληστές σοβαροί και αξιοπρεπείς που εξετάζουν με σχολαστικότητα τις αποσκευές, με τη σιγουριά που δίνει η καθαρή συνείδηση και η ηρεμία ότι επιτελούν το καθήκον τους. Αλλά μόλις μπειτε σ' αυτό το μεγάλο και θλιβερό κτίριο, άχαρο και χοντροκομμένο, που χαλάει τόσο την εικόνα του Πειραιά, πέντε-έξι κατεργάρηδες, κάποιοι με επίσημο πληήκιο, κάποιο άλλοι χωρίς καπέλο, ουρλιάζουν όλοι μαζί και, σε κατάσταση φρενίτιδας, σας σπρώνουν, σας πιάνουν, σας αρπάζουν τα κιβώτιά σας, τις βαλίτσες σας, τα πακέτα σας. Βλέπετε έντρομοι να καταφθάνει ένα δεύτερο απόσπασμα, οπλισμένο με τοσκούρια για να διαλύσει τις σανίδες που αντιστέκονται και να ξεκάνουν τα πεισματάρικα καρφιά. Στο άψε σβήσε, ο μελαγχολικός ταξιδιώτης βλέπει τα πράγματά του πεταμένα στο πάτωμα, παραδομένα σαν λεία στους φλύαρους αυτούς κατεργάρηδες, που ασκούν επάνω σας το δικαίωμα της ναυα-

γαιρεισίας. Όσο εσείς ξεροσταλιάζετε, ανυπόμονοι, νευρικοί, αναστατωμένοι, οι δήμιοί σας ψακουλεύουν το ύφασμα από τα ρούχα σας, κοιτάζουν καλά καλά τα καπέλα σας, αξιολογούν την ποιότητά τους, λένε την άποψή τους σαν εκλεπτυσμένοι γνώστες. Ωστόσο, καθώς έχετε συνηθίσει στις σωστές υπηρεσίες και σε προκαθορισμένους δασμούς, ψάχνετε, μέσα σ' αυτό το εχθρικό πλήθος, κάποιον που θα μπορεί να σας συντρέξει. Κοιτάζετε γύρω σας, μήπως και συναντήσετε μια φυσιογνωμία έντιμη και το βλέμμα συμπαράστασης κάποιου επιθεωρητή, κάποιου ελεγκτή, κάποιου πραγματογνώμονα. Ζητάτε να μιλήσετε σε κάποιον διευθυντή, σε μια αρχή που έχει συγκροτηθεί κατά τα δέοντα. Σας πηγαίνουν μπροστά από ένα κιγκλίδωμα, μέσα από το οποίο ένα Παλικάρι με παλτό σας κοιτάζει με ύφος έκπληκτο, ακούει τις διαμαρτυρίες σας με ένα χαμόγελο σασιτισμένο, λέει κάποιες ακατάλληπες λέξεις στο αυτί των διπλανών του και σας αφήνει για να πιάσει κουβέντα με έναν κύκλο ανθρώπων που δεν σας γεμίζουν το μάτι, και οι οποίοι δεν φαίνονται να νιώθουν κάποια συστολή μπροστά του λόγω του παλτού που φοράει, ενώ τον αποκαλούν *αδελφό*,³ μέσα στον ίδιο εκείνο χώρο του διευθυντικού του κιγκλιδώματος.

Τέλος, σας ζητούν ένα οποιοδήποτε ποσό, που κυμαίνεται μεταξύ τεσσάρων και εκατό φράγκων, κάποια φανταστικά δικαιώματα που αντιστοιχούν σε κάτι που ποτέ κανείς δεν μπόρεσε να μαντέψει ούτε και πρόκειται ποτέ να συναντήσει ξανά τον μυστηριώδη αυτό δασμό. Ένας φίλος μου, που ξέρει ελληνικά σαν καφετζής της Μάνης, ήταν τόσο αγανακτισμένος από τις προσβο-

3 Στο πρωτότυπο παρατίθενται με πλάγια στοιχεία ελληνικές λέξεις, φράσεις, ονόματα κ.λπ. Ενίοτε ο συγγραφέας τα αντιγράφει εσφαλμένα. (Σ.τ.Ε.)

λές αυτές, που έκανε κήρυγμα για δέκα λεπτά σε όλο το προσωπικό του τελωνείου. Ακόμη τον βλέπω μπροστά μου, όρθιο καταμεσής στα ξεπατωμένα μπαούλα του, τις αναποδογυρισμένες βαλίτσες του και τα ρούχα τα πεταμένα καταγής, να δείχνει με μια πλατιά χειρονομία τον δρόμο της Ακρόπολης και να φωνάζει ότι άξιζε τον κόπο να υποφέρει τέτοια ταπείνωση προκειμένου να ατενίσει τον ασβεστοποιημένο σκελετό ενός παλιού ναού και να απολαύσει τη συναναστροφή των δύο εκατομμυρίων Παλικαριών που ζουν από αυτό το θάνατο ερείπιο! Όπως οι περισσότεροι μεγάλοι ρήτορες, υπερέβαλε προκειμένου η αλήθεια να γίνει πιο κτυπητή. Οι τελώνες είναι οι θυρωροί ενός έθνους: δεν πρέπει να κρίνουμε το βασίλειο της Ελλάδας από το θυρωρείο.

Όταν έχεις αποσκευές, δεν διανοείσαι να πάρεις τον μικρό σιδηρόδρομο που κάνει τη διαδρομή από την Αθήνα στον Πειραιά. Το καλύτερο είναι να δεχτείς τις υπηρεσίες των περιπλανώμενων αμαξάδων που σας προτείνουν να σας πάρουν, εσάς και την οικογένειά σας, σε μεγάλα λαντό, που κανείς δεν ξέρει ποια μοίρα τα έριξε στις Σκάλες⁴ του Λεβάντε, αφού πιθανόν να ακολούθησαν στη Δύση γάμους που έχουν πια παλιώσει. Οι παλιές άμαξες αγαπούν τον δρόμο των Αθηνών και τα μονοπάτια του ιερού δάσους των Μουσών: η χρυσαφένια άμαξα που θα χρησίμευε για την επίσημη επιστροφή του κόμη του Σαμπόρ⁵ και

4 Έτσι λέγονταν τα λιμάνια της Μεσογείου που από τον 16ο αιώνα αποτελούσαν ζώνες εμπορίου με ευνοϊκούς όρους για τους Γάλλους και Ευρωπαίους πολίτες στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

5 Ο κόμης του Σαμπόρ (1820-1883) ήταν εγγονός του βασιλιά της Γαλλίας Καρόλου Ι΄ και άρα ο νόμιμος διάδοχος του θρόνου των Βουρβόνων. Ωστόσο, όπως γνωρίζουμε, η γαλλική ιστορία ακολούθησε άλλο δρόμο: το 1830 ο Κάρολος Ι΄ εκθρονίζεται, ακολουθεί το καθεστώς της Ιουλιανής Μοναρχίας (1830-1851) και κατόπιν της Δεύτερης Αυτο-

που περίμενε, για πολύ καιρό, στους Μπίντερ, την επιστροφή των εμιγκρέδων αναπαύεται τώρα κάτω από τα στέγαστρα του βασιλιά Γεωργίου. Τον είδα να περνάει, στην οδό Ερμού, όταν γιόρταζαν με μεγάλη επισημότητα, στη μητρόπολη, την ενηλικίωση του διαδόχου Κωνσταντίνου. Οι Έλληνες πατριώτες δεν χάνουν την ελπίδα τους πως μια μέρα θα τον δουν να ανεβαίνει τους ανηφορικούς και δύσκολους δρόμους που οδηγούν στην Αγία Σοφία.

Τα αθηνναϊκά λαντό ονομάζονται, στην υπέροχη γλώσσα του τόπου, *άμαξες*. Με αυτή τη λέξη, όπως θα θυμάστε, ο Όμηρος δηλώνει το άρμα του Αχιλλέα. Πριν πατήσετε στον αναβατήρα αυτών των αρμάτων, πρέπει να κάνετε με τον αμαξά αυτό που, εκεί πέρα, ονομάζεται *συμφωνία*. Και μη σας φέρνει στον νου η λέξη αυτή κάτι το μουσικό. Η ελληνική συμφωνία είναι μια καθαρά εμπορική πράξη, ανάλογη με την *combinazione* των Ιταλών. Στον λαό αυτό, τον ερωτευμένο με την ελευθερία, δεν υπάρχουν καθόλου προκαθορισμένες τιμές, και ο αμαξάς σας θα σας περιγέλουσε αν τον ρωτούσατε πόσο παίρνει. Πρέπει να συνεννοηθείτε μαζί του, να συζητήσετε ως ίσος προς ίσο, να εμπλακείτε σε μια μονομαχία, όπως κάνουν δύο αντίπαλοι που τρέφουν αμοι-

---

κρατορίας (1852-1870). Όταν εγκαθίσταται η Τρίτη Γαλλική Δημοκρατία, η φιλοβασιλική Εθνοσυνέλευση επιδιώκει να επαναφέρει τη βασιλεία με τον νόμιμο διάδοχο του οίκου των Βουρβόνων. Ωστόσο, λόγω διαφωνιών μεταξύ της Εθνοσυνέλευσης και του διαδόχου, το σχέδιο δεν προχωρά και έτσι σβήνει ο γαλλικός βασιλικός οίκος. Καθώς όμως η ενθρόνιση ήταν σχεδόν βέβαιη, είχαν ήδη παραγγελθεί βασιλικές άμαξες της εταιρείας Μπίντερ που έμειναν όμως αναξιοποίητες. Ο κόμης του Σαμπόρ έζησε στο εξωτερικό από τα εννέα του χρόνια, όταν εκθρονίστηκε ο παππούς του, εξού και η αναφορά του Ντεσάν στους «εμιγκρέδες».

βαία εκτίμηση, αλλά έχουν μια έντονη επιθυμία να «βάλουν κάτω» ο ένας τον άλλο. Προσωπικά ποτέ δεν παραπονέθηκα για την υποχρέωσή μου να υποταχθώ σε αυτή τη συνήθεια της *συμφωνίας*, που είναι, για τους Έλληνες, εθνικός θεσμός. Μερικές φορές, οι συζητήσεις αυτές, κάτω από τον γαλάζιο ουρανό, έπαιρναν μια χροιά ακαδημαϊκή και πλατωνική· θαύμαζα πόσο πνευματώδεις είναι οι αμαξάδες σε αυτή τη χώρα της λεπταίσθητης και ευρηματικής περιπλάνησης, και είχα μια αίσθηση που δεν τη βρήκα πουθενά αλλού: η χαρά να σε μεταφέρει πάνω σε μια άμαξα, που τη σέρνουν τριποδίζοντας δύο αδύνατα άλογα, ο Πρωταγόρας ή ο Γοργίας.

Στην Ανατολή, εκπληρώνουν όλα εκείνα τα ταπεινά και τιποτένια της υλικής ζωής με μια βραδύτητα που μαρτυράει, απέναντι στις πρακτικές ανάγκες στις οποίες είναι οι άνθρωποι καταδικασμένοι, μια περήφανη και αριστοκρατική περιφρόνηση. Στην Αθήνα, ιδιαιτέρως, οι ρήτορες δεν βιάζονται ποτέ να τελειώσουν και οι αμαξάδες παίρνουν πάντα τον δρόμο τον πιο μακρύ. Είναι μια ευκαιρία να δει κανείς στο πέρασμά του κάποιες γωνιές του Πειραιά. Η *μαρίνα* είναι ευχάριστη και γεμάτη χρώματα: σε όλο το μήκος της προκυμαίας, κάτω από μια στοά, που φέρνει στον νου ορισμένους δρόμους του λιμανιού της Γένοβας, οι άνθρωποι βολτάρουν, περιφέρονται και κουβεντιάζουν, μπροστά από μαγαζάκια που αναδύουν μια μυρωδιά παστού ψαριού· δεν χρειάζεται να πας πιο μακριά για να δεις ποιο είναι εκείνο που αποτελεί τη σταθερή βάση της διατροφής των Παλικαριών: οι καυτερές πιπεριές, το σκόρδο, το κρεμμύδι, το χαβίρι, το αυγοτάραχο Μεσολογγίου δηλαδή, ένας αποξηραμένος και κίτρινος πολτός, φτιαγμένος από αυγά μουρούνας, έπειτα διάφορες απροσδιόριστες λιχουδιές από τις οποίες οι μύγες παίρνουν, πριν φτάσουν

στους ανθρώπους, ένα γερό μερίδιο. Καταγής, σωροί τα πορτοκάλια που φέρνουν τα καϊκια από τη Συρία και την Κρήτη, και που βάζουν στη θέση τους, όταν φεύγουν, στοίβες από κεραμικά της σειράς, για τους κατοίκους των χρυσαφένιων νησιών που έχουν χρώματα και αρώματα αλλά όχι άργιλο.⁶ Αυτή είναι και η μόνη γραφική γωνιά του Πειραιά: είναι ό,τι έχει απομείνει από το θλιβερό και έρημο λιμάνι που έχουν περιγράψει ο Σατωβριάνδος⁷ και ο Λαμαρτίνος.⁸ Σε λίγο θα εξαφανιστεί κι αυτή, αφού θα τη στριμώξουν και θα την κατακλύσουν τα άσχημα κτίσματα της νέας πόλης, της ευημερούσας και πλούσιας αλλά οικτρά αμερικανικής. Οι ναύτες όλων των χωρών θα βρουν το αιώνιο καφέ-σαντάν που είναι παντού το ίδιο, στη Νέα Υόρκη, στη Μασσαλία, στη Σμύρνη, στα κινέζικα λιμάνια που αποτελούν παραχωρήσεις σε ευρωπαϊκές χώρες. Μόνο η πλατεία Συντάγματος προσπαθεί να διατηρήσει λίγο τοπικό χρώμα: έχουν φυτέψει, πάνω σε κολόνα, στενή και μακριά σαν γηραιά Αγγλίδα, έναν Περικλή τελείως

6 Έμαθα, έκτοτε, ότι η εισαγωγή *ετερόχθονων* πορτοκαλιών υπόκεινται σε πολύ υψηλούς δασμούς. Δεν γνωρίζουμε ακόμη αν το μέτρο αυτό ήταν επ' ωφελεία των εθνικών πορτοκαλιών. (Σ.τ.Σ.)

7 Ο Σατωβριάνδος σημειώνει για τον Πειραιά του 1806: «Αλλά το νερό είναι βαθύ, ο πυθμένας είναι καλός, και ο Πειραιάς στα χέρια ενός πολιτισμένου έθνους θα μπορούσε να γίνει ένα σημαντικό λιμάνι. Κατά τα λοιπά, το μόνο μαγαζί που βλέπουμε εκεί σήμερα είναι γαλλικής προέλευσης· έχει, πιστεύω, χτιστεί από τον κύριο Γκασπαρί, πρώην πρόξενο της Γαλλίας στην Αθήνα», *Οδοιπορικό του 1806*, ό.π., σ. 168.

8 Ο γνωστός Γάλλος ποιητής Λαμαρτίνος (1790-1869) θα πραγματοποιήσει κι αυτός ένα μεγάλο ταξίδι στην Ανατολή. Ωστόσο η παραμονή του στην Ελλάδα το 1832 θα είναι σύντομη και θα του προκαλέσει απογοήτευση: «Σήμερα το θέαμα είναι ζοφερό, θλιβερό, μαύρο, ξερό, απελπιστικό· ένα βάρος στην καρδιά», *Τρεις Γάλλοι Ρομαντικοί στην Ελλάδα*, μτφρ. Βάσω Μέντζου, πρόλογος Παναγιώτης Μουλλάς, Ολκός, Αθήνα 1990, σ. 57.

ψεύτικο, που μοιάζει να αναρωτιέται, κάτω από το κράνος του πυροσβέστη που φοράει, γιατί του έφτιαξαν ένα κεφάλι και καθόλου πόδια. Στην έξοδο από τον Πειραιά, ο άσπρος και όλο σκόνη δρόμος τρέχει ανάμεσα από χλωμές και κοντές πρασινάδες. Εκεί είναι που αρχίζεις να αναπνέεις αυτή την αττική σκόνη, την οποία οι αφηγήσεις των τουριστών έχουν κάνει πολύ διάσημη. Η δράση αυτής της σκόνης στην ψυχή του ταξιδιώτη είναι διαφορετική, ανάλογα με την προδιάθεση που κουβαλάει στους βωμούς της Αθηνάς Παλλάδας. Όσο για τον κύριο Περισόν,⁹ εκείνος βρίσκει πως σε τυφλώνει, σε μαστιγώνει, πως είναι ανυπόφορη· φτερνίζεται, ανοιγοκλείνει τα μάτια του, φωνάζει, χειρονομεί, ανοίγει την ομπρέλα του, κατηγορεί τη γυναίκα του ότι τον τραβολόγησε τόσο μακριά, απειλεί πως θα κάνει τα παράπονά του στον πρόξενό του και αναφωνεί: «Τι λαός κι αυτός! Γιατί ο υπεύθυνος του οδικού δικτύου δεν ρίχνει χαλίκι στον δρόμο αυτό;» Ο αμαξιάς χαμογελάει και, εν τω μεταξύ, ένα ομπρικό γέλιο πρέπει να κυλάει από κορυφή σε κορυφή από τα ύψη του Ολύμπου, όπως ένας λαμπρός κεραυνός σε καθαρό ουρανό. Δεν θα μου προκαλούσε έκπληξη αν υπήρχε εδώ μια πονηριά των θεών προκειμένου να εκδικηθούν τους δίχως πνεύμα Βοιωτούς¹⁰ που βεβηλώνουν τη γη της αρεσκείας τους. Να είστε βέβαιοι πως μια μέρα οι επιγραφολόγοι θα βρουν, σε αυτά τα μέρη, κάποια αφιέρωση

9 Πρόκειται για τον ήρωα της κωμωδίας των Ευγένιου Λαμπίς και Εντουάρ Μαρτέν *Το ταξίδι του κυρίου Περισόν* (1860). Ο κύριος Περισόν κάνει το πρώτο ταξίδι της ζωής του ως τουρίστας στην Ελβετία μαζί με τη γυναίκα του και την κόρη του. Θα λέγαμε πως είναι ο τύπος του άπειρου και μάλλον αδαούς ταξιδιώτη. Το όνομα αυτό θα το συναντήσουμε και παρακάτω.

10 Η λέξη *Βοιωτός* στα γαλλικά είναι συνώνυμο του ακαλλιέργητου, σύμφωνα με τη γνώμη που είχαν οι αρχαίοι Αθηναίοι για τους Βοιωτούς.

στον Απόλλωνα σπορέα της άμμου που απομακρύνει τους βαρβάρους και αναγκάζει τις άγριες ορδές του τρομερού Κουκ¹¹ να αποτραβηχτούν στις θάλασσες των Κιμμερίων.

Αν, αντιθέτως, έρθετε σ' αυτή τη χώρα, με γαλήνη στην ψυχή σας, με την ακλόνητη πρόθεση να αποδώσετε λατρεία στη θεά με τα γλαυκά μάτια, εμπορούμενος από συγκίνηση, και να γονατίσετε στον στυλοβάτη του ναού της, τα άπιαστα σωματίδια που σπκώνονται αποκομμένα σε στροβίλους, από αυτό το ιερό χώμα, σας φαίνονται γλυκά στη γεύση και ευχάριστα στην όσφρηση. Σας φέρνουν, σαν σβέλιοι αγγελιαφόροι, το άρωμα των γύρω βουνών. Ένας διάσημος γλύπτης, ένας από εκείνους που έχουν ξαναβρεί, στον καιρό μας, το μυστικό του αρχαίου κάλλους, έλεγε ότι αυτές οι ζωηρές σπίθες μεταφέρουν εντός του την περιπλανώμενη ψυχή της ολιγαρκούς και ανάλαφρης φυλής που τρέφεται, όπως τα τζιτζίκια, με σκόνη, τραγούδια και ήλιο.

---

11 Ο Βρετανός Τόμας Κουκ (1808-1892) ήταν ο πρωτοπόρος επιχειρηματίας που καθιέρωσε τα οργανωμένα τουριστικά ταξίδια, κάνοντάς τα έτοι προσιτά σε ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Θα λέγαμε πως έθεσε τις βάσεις του σύγχρονου τουρισμού.

Ο Γκαστόν Ντεσάν, που θα έρθει στην Αθήνα ως τρόφιμος της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής το 1885, θα γράψει για τη δική του «σημερινή Ελλάδα», όπως είναι και ο πρωτότυπος τίτλος του έργου, την Ελλάδα δηλαδή της δεκαετίας του 1880. Το βιβλίο, που εκδίδεται στη Γαλλία το 1892 και γνωρίζει αμέσως επιτυχία στο γαλλικό κοινό, ακολουθεί τα συγγραφικά χνάρια του συναδέλφου του Εντμόν Αμπού, που έγραψε για την Ελλάδα του Όθωνα, περίπου τριάντα χρόνια νωρίτερα.

Ο Ντεσάν θα δημιουργήσει ένα μωσαϊκό της Ελλάδας της εποχής του Τρικούπη, περιγράφοντας το αθηναϊκό τοπίο αλλά και την αθηναϊκή κοινωνία σε πολλές της εκφάνσεις, εξετάζοντας την πολιτική, τις προσπάθειες εκσυγχρονισμού, το γλωσσικό ζήτημα, την οικονομία, τη δικαιοσύνη και πολλά άλλα. Θα καταγράψει όμως και τα ταξίδια του στην ελληνική επαρχία. Ως αρχαιολόγος, θα κάνει ανασκαφές στην Αμοργό συγχρωτιζόμενος με τους ντόπιους, ενώ θα ταξιδέψει στη Στερεά Ελλάδα αλλά και στη Θεσσαλία, σε περιοχές που είχαν πρόσφατα προσαρτηθεί στο ελληνικό κράτος. Η ματιά του είναι διεισδυτική, ενίοτε κριτική αλλά πάντα καλοπροαίρετη.

“Εξίσου καλοπροαίρετα είναι τα σχόλια του Ντεσάν και για τους μόνιμους κατοίκους της Ελλάδας, από τον Γεώργιο Α΄, η απλότητα και το ευπροσήγορο του οποίου τον εντυπωσίασαν, έως τους ψαράδες της Αμοργού και τους αγρότες του Σπερχειού, με τους οποίους πέρασε ατέλειωτες ώρες κουβεντιάζοντας, στους σταθμούς των πολυήμερων περιηγήσεών του.”

από τον πρόλογο του **N. Κ. Αλιβιζάτου**

ISBN:978-618-03-2330-6

9 786180 323306

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 82330

metaixmio.gr